

De verhouding tussen Kerk en Staat volgens Christianus Lupus

In de zestiende eeuw zien wij in de Nederlanden, naast de opkomende tendenz om de nationale privileges op de voorgrond te plaatsen een gelijklopende strekking ontstaan, die er zich op toelegt de eisen van Kerk en Staat te verzoenen. In de zeventiende eeuw verwijderen zich deze stromingen van elkaar, en staan weldra als antagonisten tegenover een ¹⁾.

Deze evolutie in de gedachtenwereld kon niet ongemerkt voorbijgaan aan de professoren van de Leuvense Universiteit. Een onder hen, Christianus Lupus ²⁾ willen wij van naderbij volgen, en trachten uit zijn omvangrijk oeuvre een beeld te halen van de verhouding tussen Kerk en Staat, zoals het verspreid te vinden is.

Om een meer duidelijke kijk te krijgen op zijn gedachten hieromtrent doen wij ook een beroep op sommige van zijn tijdgenoten, om hun grote gedachten even aan te stippen.

Uit de aard van de zaak vervalt deze studie in twee delen. In een eerste behandelen wij de macht van de Paus in wereldlijke zaken. Een tweede deel wordt voorbehouden aan de bespreking van de koninklijke macht in kerkelijke aangelegenheden.

I. De macht van de Paus in wereldlijke zaken.

Dat de Paus macht heeft alle geloofszaken eigengerechtigd te regelen, is te Leuven een aangenomen feit. De Koning heeft op

¹⁾ Cfr V. BRANTS, *La faculté de droit de l'Université de Louvain à travers cinq siècles*, Parijs-Brussel (1907), blz. 197, 240; H. J. ELIAS, *Kerk en Staat in de Zuidelijke Nederlanden onder de regeering van de Aartshertogen Albrecht en Isabella* (Recueil de travaux publiés par les membres des Conférences d'Histoire et de Philologie, 2e Série, 22e Fascicule), Antwerpen-Leuven, 1931, blz. 5-6.

²⁾ Voor leven en werk van Christianus Lupus, cfr *Augustiniana*, t. II, 1952, blz. 150-167.

dit gebied niet de minste zeggingsmacht, en is bovendien volledige gehoorzaamheid verschuldigd aan de Kerkelijke overheid. Deze absolute affirmatie, die gans in de lijn ligt van de traditionele leer, wordt wel door een enkeling aangevallen, zoals wij verder zullen zien, maar dit kan, ten minste gedurende de zeventiende eeuw, de algemeen aangenomen stelling niet ontwrichten.

Ontleden wij eerst de leer van Lupus.

Samen met zijn kollega's aan de Universiteit aanvaardt hij de volledige rechtsmacht van de Paus op gebied van geloof en zeden ³⁾.

Zoals reeds Ambrosius schreef aan Valentinianus II, aldus Lupus, mag de onderdanigheid ons niet zover leiden, ons niet zo diep doen buigen, dat wij de priesterlijke rechten, die wij bezitten, over het hoofd zouden zien, dat wij aan een ander afstaan wat God zelf ons gaf. Goddelijke wet en eeuwige gewoonte is het, dat de christelijke keizers geoordeeld worden door de bisschoppen in zuiver godsdienstige zaken, en niet andersom. Onwaardig is de kerkvorst, die zich zou laten verleiden afstand te doen van zijn recht ten voordele van leken ⁴⁾.

Op het zuiver wereldlijk plan ligt de verhouding evenwel anders. Hier is geen sprake meer van rechtstreekse tussenkomst van de kerkelijke hoogwaardigheidbekleders, noch van een directe macht over de burgerlijke bestuursorganen. Dit mogen wij afleiden uit verschillende teksten van onze auteur.

Een directe degradatie is een rechtelijke uitspraak van een meerdere tegenover een mindere. Dergelijke macht heeft de Kerk niet tegenover een prins. Alleen Christus, en enkele koningen uit het Oude Verbond, die afbeeldingen van Hem waren, bezaten beide machten samen, waren tegelijkertijd én koning én priester. Onder de Nieuwe Wet zijn beide machten gescheiden, en bestaat er tussen hen een wederzijdse afhankelijkheid en ondergeschiktheid. Vandaar kan de Kerk niet rechtstreeks een koning degraderen, noch zelfs ter verantwoording roepen ⁵⁾.

³⁾ *Synodorum generalium ac provincialium decreta et canones scholiis, notis ac historica actorum dissertatione illustrati*, Leuven, 1665, t. I, blz. 948: Verum non reges de Episcopis, sed Episcopi de regibus debent in fidei negotio judicare.

⁴⁾ *Synodorum generalium...*, t. I, blz. 101: Adulatio scribit ad Valentinianum secundum sanctus Ambrosius, ita nos incurvare non debet, ut sacerdotalis juris immemores demus alteri, quod nobis donavit Deus; Dei lex et perpetua consuetudo habet, ut in causis religionis non Imperatores de Episcopis, sed Episcopi judicent de Imperatoribus christianis. Indignus est Episcopus qui jus suum laicis substernit.

⁵⁾ *Synodorum generalium...*, t. IV, Brussel, 1673, blz. 467: Directa (degradatio)

Iets heel verschillends is de onrechtstreekse macht van de Paus over de koningen. Het kan immers gebeuren, dat de Paus een vorst een straf oplegt, die, gezien haar ontrend karakter of haar vernederende gevolgen, niet kan verzoend worden met de koninklijke waardigheid. Het gevolg hiervan is, dat de koning uit zijn ambt ontheven wordt. Als de Kerk op deze wijze ingrijpt, dan is haar optreden volledig gewettigd en geldig ⁶⁾).

Om die stelling te staven roept Lupus de geschiedenis ter hulp, en toont aan, dat vroeger koningen en prinses, die zich hadden schuldig gemaakt aan zware misdrijven door de bisschop getonsureerd werden en gedwongen tot opsluiting of intrede in een klooster. En evenals een clericus uit zijn waardigheid en functie ontheven werd door een publieke boete, zo werd de koning door deze kruinschering uit zijn ambt ontzet, met de onherroepelijke onbekwaamheid dezelfde nog ooit op te nemen ⁷⁾).

Het noodzakelijk corrolarium van deze macht ontbrak evenmin. Door het ontronen van de vorst was het volk nog niet ontslagen van zijn eed van trouw. Deze kon de Paus opheffen. Een zware reden was zelfs voldoende hiervoor, zonder dat het nodig was de vorst op indirecte wijze te degraderen ⁸⁾).

De tussenkomst van de kerkelijke overheid was niet eens een

est superioris in inferiorem per judiciale examen sententia: Et hujus Ecclesia nullam habet potestatem. Recte... Pontifex Gelasius affirmat solum Christum Dominum, ac ejus quosdam in antiquo Dei populo gerentes praeuunciam figuram, fuisse Reges simul ac Sacerdotes, in novo autem testamento diuisas penitus ac disparatas esse istas potestate, invicem ultro citroque et exemptas et subjectas... Supremum ergo Regem nequit Ecclesia evocare ad directum super regiae potestatis iudicium aut directe degradare.

⁶⁾ *Synodorum generalium...*, t. IV, blz. 468: Degradatio indirecte fit per injectionem poenae aut poenitentiae alicujus ecclesiasticae, cujus humilitas inducit incapacitatem ad regnum... Ejusmodi indirectam in Imperatorum aut Regum degradandorum viam Mater Ecclesia habet non solummodo validam, sed et legitimam.

⁷⁾ *Synodorum generalium...*, t. I, blz. 494: Graviorum facinorum reos reges ac principes olim Episcopi in clericos, monachos aut poenitentes detondebant: Et uti solemnis poenitentiae manus Episcopum, Presbyterum aut Diaconum, ita et haec tonsura Regem, ipsumque etiam Augustum Principem exuebat dignitate, ejusque recuperandae faciebat incapacem ac indispensabiliter irregularem.

⁸⁾ *Synodorum generalium...*, t. IV, blz. 797: Hujusmodi sacramentum (juramentum fidelitatis) per Ecclesiam ex causa solutio est adeo antiqua. Et sane, si Reges ac Imperatores degradare valeat Ecclesia, valet et solvere facta illis sacramenta.

vereiste om een kerkelijke straf te belopen. Zo kon de omgang met een geëxcommuniceerde een excommunicatie tot gevolg hebben door de loutere overtreding van het verbod met hem om te gaan. En dit is eveneens van kracht voor de vorsten. Lupus noemt deze toepassing op de koning zeer billijk. Indien dit niet het geval was, zo vervolgt hij, zouden de kerkelijke wetten zeer veel gelijkenis vertonen met het web van een spin: kleine vliegjes worden er door gevangen, maar de grotere vogels scheuren het uit elkaar en ontsnappen ⁹⁾). Dus kan een straf, die ipso facto belopen wordt, de afzetting van de koning tot gevolg hebben.

De Kerk heeft het recht in te grijpen in sommige aangelegenheden waarbij de burgerlijke macht betrokken is, en deze tussenkomst heeft gevolgen ook op het civiel terrein.

Onder de redenen, die het optreden van de Kerk veroorloven, komen op de eerste plaats de zware misdrijven tegen haar eigen wetgeving, en tegen de godsdienst, die de koning verplicht is te verdedigen en te beschermen ¹⁰⁾).

Verder vallen onder het bereik van deze bevoegdheid de overtredingen van de vorst bij de uitoefening van zijn specifieke zending. Het feit, dat Ambrosius keizer Theodosius uit de kerkelijke gemeenschap sloot omwille van zijn zuiver burgerlijke zaken waarin hij zijn bevoegdheid overschreed, is er de duidelijke illustratie van. De Priester is niet enkel exempt van de keizerlijke macht, maar staat zelfs boven deze in die zaken, waarin hij straffend mag optreden ¹¹⁾).

Uit de handelwijze van Ambrosius volgt nog een tweede con-

⁹⁾ *Synodorum generalium*..., t. IV, blz. 466: Quisquis enim excommunicato communicabat olim, incurrebat contagium ejusdem per omnia excommunicationis. Ex quo vides Augustum Principem non solo ab homine, sed etiam a canone posse excommunicari. Et est penitus necesse. Alioquin Patrum canones, erunt similes araneorum telis, quae solas muscas capeunt, et ab avibus disrumpuntur.

¹⁰⁾ *Q. Florentis Tertulliani Presbyteri Carthagenensis, liber de praescriptionibus, contra haereticos, scholiis et notis illustratus*, Brussel, 1675, cap. IV, blz. 123: ... quod ille (imperator) orthodoxam fidem ac omnia ejus jura obligetur ex officio tueri, ideoque ejus in hanc crimina sint multo graviora.

¹¹⁾ *Synodorum generalium*..., t. IV, blz. 466: Theodosius non ob christianae legis ecclesiasticum, sed ob Augusti officii civilem excessum fuisse ab Ambrosio excommunicatum, adeoque non solummodo Imperatorem Sacerdoti, sed et ipsum Augustum imperium sacerdotio, etiam coactive, subesse... Et hanc non solius Ambrosii reverentiam; sed omnibus Episcopis esse authenticam et communem potestatem.

clusie, nl. dat buiten de Paus ook de plaatselijke Ordinarius kan optreden tegen de koning. De oudere wetgeving onderwerpt de keizer aan het gezag van de bisschop der plaats waar hij vertoeft. Slechts later werd van dit principie afgeweken, en door verschillende privileges worden nu de koningen onttrokken aan het gezag van de bisschoppen en vallen rechtstreeks onder de macht van de Paus ¹²⁾.

Uit dit alles blijkt dus, dat de koning onderworpen is aan de macht van de Kerk, of omgekeerd, dat de Kerk over de koningen een zekere jurisdictiemacht uitoefent. Door het onderscheid tussen de twee maatschappijen en hun onderlinge onafhankelijkheid, is die rechtsmacht niet een immediaat ingrijpen, maar wordt zij geconditioneerd door feiten, die ingaan tegen geloof of zeden; praktisch komt het dus neer op het erkennen van een onrechtstreekse macht van de Kerk in burgerlijke aangelegenheden. Het gebrek aan documentatie in Lupus' werken laat niet toe de aard van dit onrechtstreeks ingrijpen te achterhalen. De manier trouwens waarop hij dit punt behandelt laat plaats over voor gissingen, waardoor de mogelijkheid geschapen wordt hem onder invloed te plaatsen van Bellarminus zowel als van Innocentius III.

Deze enigszins wifelende houding kan men misschien verklaren door het feit, dat te Leuven, directe omgeving van onze auteur, eveneens een dubbele uitleg gegeven werd aan de onrechtstreekse macht van de Paus in wereldlijke aangelegenheden. Terwijl de juristen neiging vertonen een indirecte tussenkomst te patroneren, zien wij de theologanten de theorie van het verplicht directief gezag aankleven.

Als basis voor hun bewijsvoering stellen Gudelinus ¹³⁾ en

¹²⁾ *Synodorum generalium...*, t. IV, blz. 467: Et quidem Augustum Principem non a solo Romano Pontifice, sed etiam ab Antiocheno, Mediolanensi, ac aliis Episcopis vides olim fuisse punitum. Antiqua enim regula ipsum illius, in quo pro tempore degebat, loci Episcopo subiacebat... Postea tamen cuncti latinae Ecclesiae reges privilegia, per quae nonnisi a Romano Pontifice possint excommunicari, ab Apostolica Sede obtinuerunt.

¹³⁾ Pierre Goudelin, beter bekend onder zijn Latijnse naam Gudelinus, studeerde aanvankelijk wiskunde en rechtswetenschappen. Hij werkte aan de balie van Mechelen om zijn vorming in de jurisprudentie te volmaken. In 1572 licentiaat in de rechten, wordt hij in 1586 professor benoemd aan de Universiteit van Leuven, en verkrijgt in 1590 de *lectio ordinaria* der pandecten en codex. Tussen zijn beide benoemingen in behaalt hij het doctoraat *utriusque iuris*. Hij sterft in 1619. Cfr *Biogr. Nat.*, t. VIII, kol. 159-163.

Vallensis ¹⁴⁾ voorop, dat het geestelijke het wereldlijke primeert, dat de geestelijke waarden de stoffelijke overtreffen ¹⁵⁾.

Zo lezen wij in het *Ius Foedorum* van Gudelinus: Alhoewel de Paus geen directe macht heeft op het burgerlijk terrein buiten zijn eigen staatsgebied, toch heeft hij onrechtstreekse bevoegdheid zich in te laten met dergelijke kwesties, als het belang van de godsdienst of van de Kerk zulks vereist ¹⁶⁾. Dezelfde leer vinden wij bij Zypaeus ¹⁷⁾, die er bijvoegt, dat de constituties van de Paus verplichtend zijn vanaf hun promulgatie te Rome. Tussenkoms van derden is in genen dele vereist ¹⁸⁾. Dit belet evenwel niet, dat de volheid van het geestelijk gezag bij de Paus berust, de volheid van het wereldlijk bij de koning. De vorsten zijn aan de Paus onderworpen omwille van zijn gezag op geestelijk gebied ¹⁹⁾. Zo sluit dus ook Zypaeus aan bij het onrechtstreeks gezag van de Paus op wereldlijk gebied.

¹⁴⁾ André Delvaux, Vallensis (1569-1636), voltooide zijn studies in de rechten tijdens zijn professoraat in de wijsbegeerte. In 1607 wordt hij professor aan de faculteit van Kerkelijk Recht. Alle aanbiedingen tot promotie wijst hij van de hand om zich uitsluitend te kunnen wijden aan wetenschappelijke arbeid. Cfr *Biogr. Nat.*, t. V, kol. 492.

¹⁵⁾ P. GUDELINUS, *De iure foedorum commentarius, in partes VI distributus: Belgii et Franciae mores, ac illustrata exempla exactissima methodo complectens*, in *Opera Omnia*, Leuven, 1685, blz. 491: Unde et Summus Pontifex, quamvis directe nullam in temporalibus extra ditiones suas habeat potestatem, tamen indirecte, quatenus ea religioni, tamquam rei digniori deservit, jus disponendi de iis habet: sicut et regna, si causa religionis seu utilitas ecclesiae hoc exigat...

A. VALLENSIS, *Paratitla juris canonici, sive decretalium D. Gregorii Papae IX summaria ac methodica explicatio*, Leuven, 1682, prooemium, § 7, n° 3, blz. 8: Etiam reges et imperatores adstringit: finemque mere spirituaalem, aeternam nempe beatitudinem, principaliter atque ultimate intendit.

¹⁶⁾ P. GUDELINUS, *De iure foedorum commentarius*, pars II, cap. I, n° 15, in *Opera Omnia*, blz. 491.

¹⁷⁾ Zypaeus, Franciscus van den Zype (1578-1650). Zijn verblijf te Leuven beperkt zich tot zijn studiejaren. Na zijn licentiaat in de rechten, 1604, treedt hij in de clericatuur. In het bisdom Antwerpen bekleedt hij verschillende posten. Zo is hij o. a. officiaal, aartsdiaken en vicaris generaal. Zijn invloed in de universitaire stad is vooral toe te schrijven aan zijn publicaties. Cfr *Biogr. Nat.*, t. XXVII, kol. 475-480.

¹⁸⁾ F. ZYPAEUS, *De iurisdictione ecclesiastica et civili*, lib. I, cap. I, in *Opera Omnia*, t. II, Antwerpen, 1675, blz. 3.

¹⁹⁾ F. ZYPAEUS, *De iurisdictione ecclesiastica et civili*, lib. I, cap. I, in *Opera Omnia*, t. II, blz. 3: Ex ratione finis spiritualis exerceat etiam potestatem in temporalibus, non ideo confundendi potestates: sed plenitudinem spiritualis manere in papa, plenitudinem temporalis in principibus supremis.

Bij de theologanten vinden wij eerder een neiging om de theorie van het verplichtend directief gezag toe te passen. Zo verklaart o. a. Joannes Sinnich ²⁰⁾, dat de sleutelmacht van de Kerk vervalt in twee delen: één sleutel betekent de wijsheid of kennis, waaruit het recht voortspruit te oordelen over de handelingen en hun morele waarde, of zij goed zijn of slecht, verdienstelijk of strafbaar; de andere sleutel is de macht waardoor de beslissingen aan de gelovigen worden opgelegd, om hen te verplichten tot het naleven van het goede, en af te keren van het kwade. Hierdoor kan zij ook optreden op burgerlijk gebied, en b. v. verklaren, dat een verdrag ingaat tegen de natuurwet, het goddelijk recht of de menselijke wetten van dewelke men niet mag afwijken. Als gevolg van deze verklaring heeft zij het recht een katholiek vorst te verplichten het aldus illiciet verklaarde verdrag op te zeggen ²¹⁾.

De meest geldende opinie te Leuven is dus zeker deze, dat de Paus niet rechtstreeks kan ingrijpen in de aangelegenheden van de Staat. In het verder uitleggen van deze stelling zien wij de indirecte macht en het verplichtend directief gezag naast elkaar verschijnen. Bij Lupus schijnt het, dat hij geen van beide theoriën tot de zijne maakte, maar wel met de algemene stroming vasthield aan een ingrijpen van de Kerk op burgerlijk gebied. Over het hoe van deze macht spreekt hij zich verder niet uit, tenminste toch niet duidelijk genoeg om ons toe te laten een definitieve conclusie uit zijn geschriften naar voren te halen.

²⁰⁾ Joannes Sinnich, van Ierse afkomst, studeerde te Leuven. Hij was een hevig voorstander van de *Augustinus* van JANSENIUS, en zo wordt hij bij de veroordeling ervan naar Rome gestuurd om er de zaak van de Leuvense faculteit te bepleiten. Hij sterft in 1666. Cfr *Dict. de Théol. cath.*, t. XIV, kol. 2165-2166.

²¹⁾ J. SINNICHIUS, *Saul Exrex, sive de Saule Israeliticae Gentis Protomonarcha divinitus primum sublimato, ac deinde ob violatam religionem principatu vitae exacto*, t. I, Leuven, 1662, lib. I, cap. LIV, § 197, blz. 163-164: Respondemus quod si Pontifex re mature perpensa deprehendat eiusmodi pactum omnibus spectatis adversari juri naturali vel divino, aut etiam humano inderogabili per pacificantes, poterit illud declarare irritum, et compellere catholicum principem ad resiliendum. Cum enim Summus Pontifex ex Christi institutione teneat clavos regni coelorum, quarum una est scientiae, altera potentiae, procul dubio ad eum spectat discernere actiones ommissionesque licitas ab illicitis, conformes a difformibus, meritorias regni coelorum a demeritoriis, *labia enim sacerdotis custodiunt scientiam, et legem requirunt de ore ejus...*

II. De macht van de koning in kerkelijke zaken.

Vanzelf rijst nu de vraag, indien de Paus, minstens onrechtstreeks, zich mengen mag in de zaken van de Koning, in hoever deze laatste dan macht van medespreken heeft in de zaken die per se de Kerk aanbelangen?

Ook hier willen wij trachten de gedachten van Lupus naar voren te brengen.

In de protestantse landen was de vraag in de practijk opgelost door het toekennen aan de vorst van alle macht over de kerk-gemeenschap. In Frankrijk was door het Gallicanisme een nieuwe aanval begonnen op de rechten van de Paus, en verhief men de koning tot de alleenoordeelende instantie in kerkelijke aangelegenheden, onder het mom van verdediger der Kerk.

In de Spaanse Nederlanden was de toestand nog wel meer orthodox, maar reeds zien wij stemmen opgaan om het *Placet* zodanig te verruimen, dat zelfs zuiver doctrinaire beslissingen er aan onderworpen worden.

Van den anderen kant is de gedachte van de éne en absolute Staatsgodsdienst onder druk der omstandigheden zodanig geëvolueerd, dat, alhoewel zijn noodzakelijkheid niet geloochend wordt, men steeds meer bereid gevonden wordt tot een practisch aanvaarden van de verdraagzaamheid.

Zo zien wij bij Gudelinus het algemeen principieel, dat de Koning enkel de bevelen van de kerkelijke overheid moet uitvoeren en de beslissingen tot verdediging en uitbreiding van het geloof moet steunen en in practijk omzetten ²²⁾ gemilderd worden in geval er te veel ketters zouden leven in het rijk. Dan immers is het beter deze te dulden, dan een opstand te verwekken, waardoor het algemeen welzijn zou bedreigd worden, evenals de vrede. Vooral dergelijke maatregel te treffen moet de koning eerst het advies inwinnen van vooraanstaande theologanten en canonisten ²³⁾.

²²⁾ P. GUDELINUS, *Commentarium de iure novissimo libri sex, optima methodo accurate et erudite conscripti, additis harum vicinarumque regionum moribus*, lib. VI, cap. XV, n° 13-14, in *Opera Omnia*, blz. 268.

²³⁾ P. GUDELINUS, *De iure pacis commentarius. In quo praecipue de hoc iure quaestiones distinctis capitibus eleganter pertractatur*, cap. IX, n° 4, in *Opera Omnia*, blz. 268: Itaque censeo, principis esse officium, religionem cunctis viribus tueri, nec pati ut minimum de ea detrahatur. Sin multitudo haeticorum, eorumque potestas jam sit tanta, ut nequaquam videatur victoria pax cum eis quaeri

Een gelijkaardige theorie vinden wij terug bij J. Sinnich. Ook hij doet een beroep op het algemeen welzijn, — primaire taak immers is het voor de koning dit te bevorderen —, om deze opvatting te staven.

Gaat een koning nadenken over het juiste doel van zijn zending, het waarom van zijn verheffing tot het koningschap, dan ziet hij geen andere mogelijkheid, dan de zorg voor het algemeen welzijn van zijn onderdanen. De eerste opgave voor de vorst is te zorgen, dat geen schadelijke factoren ontstaan en de wettige belangen van zijn volk te behartigen ²⁴). In deze verplichting ligt beloven dat hij krachtens zijn ambt gehouden is alle ketterijen te bestrijden en uit te roeien uit zijn gebied, en hij enkel de katholieke godsdienst mag beschermen. Doet hij dit niet, dan stelt hij zijn land bloot aan opstand en allerhande moeilijkheden, en is het hem onmogelijk de vrede te bewerken ²⁵). Dit wil evenwel niet zeggen, dat hij rechtstreeks tegen de ketters mag optreden: enkel na denuntiatio door de onderdanen mag en moet hij handelen en maatregelen treffen ²⁶). Wat feitelijk neerkomt op het aanvaarden van verdraagzaamheid.

Deze opvatting over het koninklijk gezag in kerkelijke aangelegenheden, die practisch neerkomt op het beperken tot een verplichte steunverlening is evenwel niet de enige. Als wij de schrijver van de opuscula *Ius Belgarum* en *Defensio Belgarum* ²⁷)

posse, concedo extrema ista necessitate urgente, potius quam pax desinat... etiam de religione nonnihil remitti posse... adhibita prius iudicio doctissimorum tum theologorum tum jurisconsultorum, qui asseruerunt in tam misero Reipublicae statu ejusmodi pactionem licitam esse.

²⁴) J. SINNICHIUS, *Saul Exrex*, lib. I, cap. XXXIII, § 125, blz. 96: ... ut si intueantur finem ab quam evecti sunt ad apicem principatus, reperient eum non alium esse, quam subditorum bonum, ac proinde ex vi muneris sui obstringuntur providere populorum sibi respective concreditorum commoda et avertere incommoda.

²⁵) J. SINNICHIUS, *Saul Exrex*, lib. I, cap. XXXIII, § 126, blz. 96: Ex quo ulterius conficitur, eos qui Reipublicae curam gerunt, teneri ex vi sui muneris exterminare universas haereses e suis ditionibus, atque unicam veram catholicam religionem pati ac fovere in iisdem suis ditionibus: aliter enim nec pacem subditis procurabunt stabilius, nec prosperitatem, sed seditionem accersent et calamitatem.

²⁶) J. SINNICHIUS, *Saul Exrex*, lib. I, cap. XXXIV, § 133, blz. 102: Quoniam autem reges et principes rigorem suae potestatis exercere nequeunt in haereticos, nisi subditi prodant eosdem haereticos: idcirco sicut ipsi obstringuntur delatos plectere, sic et subditi deprehensos deferre.

²⁷) De volledige titel van deze tractaten luidt: *Tractatus de jure Belgarum*

geloven, zou de koning op kerkelijk terrein het aangeboren recht bezitten steeds te mogen ingrijpen.

Na de vaststelling, dat de decreten en wetsvoorschriften door de rechtsgenoten moeten aanvaard zijn om kracht van wet te hebben ²⁸⁾ onderzoekt de schrijver het recht van de Koning de bullen van de Paus voor te stellen. Dit recht steunt niet op overeenkomsten of op privileges, maar is gebaseerd op de verplichting te waken over het algemeen welzijn ²⁹⁾. Er is dan ook niet de minste vorm van machtsmisbruik als de koning de door de Paus getroffen besluiten onderwerpt aan een strenge controle, en zelfs weigert deze te publiceren. Gehouden zoals hij is door het algemeen welzijn moet hij alle invloeden weren, die een schadelijk effect zouden kunnen hebben in de Staat. Aldus opgevat mag niemand aanstoot nemen aan het Placet ³⁰⁾.

Het placet geldt principieel enkel voor disciplinaire uitspraken, niet voor dogmatische. Men moet echter de restrictie bijvoegen, dat de koning toch wel het recht bezit deze bullen eerst te zien. Want ook leerstellige beslissingen kunnen voor de Staat een gevaar bevatten en leiden tot verwikkelingen. Het is geen placet, maar een visum ³¹⁾.

De *Defensio Belgarum* gaat nog een stap verder, en ontzegt de Paus ieder recht zijn judiciale macht uit te oefenen hier te lande. Dit steunt op een privilege van onze streken, waardoor het onmogelijk is, dat een ingezetene voor een buitenlandse rechtbank zou gedaagd worden. Dit geldt evenzeer voor kerkelijke als

circa bullarum pontificalium receptionem en Defensio Belgarum contra evocationes et peregrina judicia. Antwerpen, 1642. De eerste editie vermeldt niet de naam van de auteur. Later werden zij opgenomen in de *Opera Omnia* van P. STOKMANS, uitgegeven te Leuven in 1783. Wij citeren volgens deze uitgave.

²⁸⁾ *Ius Belgarum*, cap. I, blz. 198.

²⁹⁾ *Ius Belgarum*, cap. II, blz. 219: Ad quam auctoritatem principibus vindicandum nihil opus est prescriptione immemorabili, aut privilegiis vel concordatis cum Sancta Sede initis, cum hoc jus una cum regno ipso natum sit, et potestati regiae indivulsae connexum.

³⁰⁾ *Ius Belgarum*, cap. II, blz. 222: Quemadmodum non dicitur ecclesiasticam potestatem non involasse fines saecularis potestatis, dum principum leges ad examen suum revocat, et e foro suo eliminat eas, quae materiae peccati foveant, ita nec potestas saecularis usurpare sacram auctoritatem dici potest, si litteras apostolicas recognoscat aut retineat, hoc loco proposito, ne quid forte ineat, quod statum reipublicae laedere possit.

³¹⁾ *Ius Belgarum*, cap. II, blz. 225.

burgerlijke instanties ³²⁾. Dit mag men niet beschouwen als een inbreuk op de pauselijke macht, aldus steller van de schriften, het is enkel een voorzorgsmaatregel om alle willekeur van de Romeinse curie tegen te gaan. Bijgevolg blijft de Paus onaangetast. Iedereen mag zich op hem beroepen, op voorwaarde, dat de Paus hier te lande recht wil spreken door toedoen van een legaat ³³⁾.

Terwijl de theorie van de verdraagzaamheid zich stilaan aftekent, zien wij de inhoud van de koninklijke macht op het terrein van kerkelijke kwesties eerst beperkt worden tot een verplichting de Kerk bij te staan in de uitoefening van haar taak, die vooral geestelijk is. Een enkele auteur durft het echter reeds aan de kiemen uit te strooien van een ver doorgedreven staatsinmenging, bij zoverre, dat de Paus en de uitvoerende macht in de Kerk worden aan banden gelegd, afhankelijk gesteld van de willekeur van de vorst.

Lupus ziet zich verplicht een keuze te doen tussen deze twee opvattingen.

Uitgaande van de feitelijke toestand in het laat-Romeinse rijk, kunnen wij met onze auteur vaststellen, dat volgens het traditionele principe de koning de beschermer is van de godsdienst.

Het behoort tot het zeer oud plichtsgevoel van de Romeinse keizer, dat hij de vrede van de Kerk en het ware geloof verdedigt en behartigt, aldus Lupus, en in geval van dwaling deze herstelt door een algemeen concilie. Hij laat het samenkomen, de getroffen decreten bevestigt hij door de uitvaardiging van burgerlijke wetten, en de weerspannigen dwingt hij tot gehoorzaamheid of verbant hen uit zijn rijk. Dit is, besluit hij, de plicht van ieder christen vorst ³⁴⁾.

³²⁾ *Defensio Belgarum*, cap. II, blz. 254: Atque in primis neutique ambiguum est, hanc Principum nostrorum tum supremorum Magistratorum, ac eorum qui jurisdictione funguntur, quando perjurando capitulis *Laeti Introitus* se adstringunt, mentem esse ac semper fuisse, ita submovere peregrina judicia, ut non minus eas, quae auctoritate pontificia in Urbem fiunt evocationes, fascessere juberent, quam quae ab aliis inferioribus ordinibus emanant, atque si fas est dicere, non sine gravibus causis, horuisse majores nostros, prae ceteris Romanorum judicia, pluribus incommodis obnoxia, non obscure testatum nobis reliquerunt.

³³⁾ *Defensio Belgarum*, cap. II, blz. 257: Hoc non est potestatem ecclesiasticam minuere, sed exercitium ejus cohibere intra terminos rationis, ne publicam quietem laedat, et intercedere iniquis et exorbitantibus decretis romanae curiae.

³⁴⁾ *Synodorum generalium...*, t. II, Leuven, 1665, blz. 757: Avitam romani imperii potestatem esse ut orthodoxam fidem et Ecclesiarum pacem augustus prin-

Het samenroepen van de synode moet men evenwel niet al te letterlijk opvatten. Door het feit dat dergelijke samenkomst een verwarring met zich medebrengt in de gewone gang van zaken in het keizerrijk, is het nodig de keizer te raadplegen en zijn toestemming te bekomen. Dit is vooral het geval in tijden, wanneer het rijk niet een deel van de Kerk, maar de Kerk een deel van het Rijk uitmaakt, ten minste territoriaal gezien. Het volledig initiatief komt de Paus toe, die de aard, de reden, het onderwerp en de plaats van het concilie bepaalt. Deze ontwerpen legt hij dan voor aan de keizer, die ze goedkeurt. Na deze instemming van het burgerlijk gezag roept de Paus effectief de synode samen ³⁵).

In deze algemene vergadering is de macht van de koning zeer beperkt. Hij mag er enkel aanwezig zijn bij de behandeling van geloofszaken. Zodra er criminele gevallen ter sprake komen moet hij de vergadering verlaten. Van enig recht tot voorzitten is er niet de minste schijn, evenals van tussenkomst in de discussies. Hij mag de algemene synode slechts bijwonen als *auditor* ³⁶).

In de particuliere concilies is zijn bevoegdheid nog beperkter: hij mag deze enkel bijwonen door het sturen van een gedelegeerd clericus, terwijl voor de samenroeping niet naar zijn mening of instemming gevraagd wordt ³⁷). Het is dan ook een dwaling te

ceps defendat, procuret, et ab erroribus laesam restauret per generalem synodum... Laudatos synodos illi coëgere, earum judicata legibus confirmarunt, et illis rebellos haereticos compularunt ad obedientiam, aut everterunt. Et hocce revera est officium christiani principis.

³⁵) *Divinum ac immobile S. Petri Apostolorum Principis, circa omnium sub coelo fidelium ad Romanam ejus cathedram appellationes, adversum profanas hodie vocum novitates assertum privilegium*, Mainz, 1671, blz. 230: Generalis synodus est, non solius Ecclesiae, sed etiam totius Reipublicae commotio: Hinc sine isto permissio fieri numquam potuit. Praesertim istis temporibus, quibus, ut sanctus Optatus Milevitanus ait, non imperium in ecclesia, sed ecclesia erat in imperio. Pontifex synodum concipiebat, ejus causas exponebat principi, ipsius postulabat permissum, ipsoque obtento indicebat synodum.

³⁶) *Synodorum generalium...*, t. I, blz. 118-119: Princeps ergo ac ejus senatus adesse poterant in solis causis civilibus et fidei quaestionibus, idque solis synodis generalibus... Princeps ergo synodalibus quaestionibus nullatenus praesidebat: Quin eis misceri nullo pacto poterat, cum illis nihil habere commune, non interloqui; sed esse merus auditor.

³⁷) *Synodorum generalium...*, t. II, blz. 1339: Quinto praesens canon laicos principes aut eorum laicos vicarios vetat adesse Synodis provincialibus, nationalibus, aut patriarchalibus. *Ibid.*, blz. 1122: Alterum ecclesiasticae libertatis vulnus esse... synodorum obicem, et etiam ad illas requisitam regiam licentiam.

beweren zoals Joannes Paleologus, dat de Keizer met uitsluiting van alle andere instanties de bevoegdheid zou toekomen tot het samenroepen van een synode. Dit zou dan een recht zijn, gesteund op een zeer oude gewoonte. Dit is inderdaad zo, antwoordt Lupus, maar dan toch voor een schismatieke keizer, wiens indringen door de afgescheurde patriarchen wordt geduld ³⁸).

Als de bisschoppen ingaan tegen de regels die door de synoden zijn vastgelegd, dan lijken zij wel op den os, die terugslaat, en de wagen aan het wankelen brengt, maar dan komt het ook toe aan de andere bisschoppen, en vooral aan deze van Rome, op te treden: een ingrijpen van de koning zou hier gelijk staan met het bezoedelen van zijn eer, door zich te mengen in zaken, die buiten zijn competentie liggen ³⁹).

In Rechtsgedingen, die zich voltrekken buiten iedere synode geldt voor de koning dezelfde stelregel: hij moet zich onthouden van iedere vorm van tussenkomst.

Zo dwaalt dan ook Petrus de Marca, waar hij beweert, dat de Romeinse Keizers, die door priesters om hulp verzocht werden, rechters mochten aanduiden uit de clerus, die de kerkelijke gelegenheid konden beslechten ⁴⁰).

Dit verbod vindt ook zijn toepassing bij het verplaatsen van een hangend proces naar een andere rechtbank. Zelfs al zou dit steunen op een keizerlijk decreet, dat gelijk staat met een canonieke vergunning, dan nog zou er op de canones een inbreuk zijn, die wel geduld, maar nooit is goedgekeurd door de Vaders ⁴¹).

³⁸) *Synodorum generalium...*, t. II, blz. 1463: Ex quo vides Joannem Paleologum graecorum augustum errare: *Solus Romanorum imperator, et praeter eum nemo inter mortales auctoritatem habet convocandi synodum, ex veteri ritu, consuetudine, ac privilegio imperatoris adunati*. Ego dico: Ex schismaticorum imperatoribus per schismaticos patriarchas tolerata invasione.

³⁹) *Synodorum generalium...*, t. I, blz. 892: Dum synodalia sive de dogmate, sive de personis judicia impungunt in regulam, revera boves calcitrant, et arca titubat; verum ad alios episcopos, Romanum praesertim, nullo pacto ad laicum principem spectat ipsam continere. Nulla hinc excusat piae sollicitudinis simulatio... Et istiusmodi rationibus atque exemplis edoctum fuisse, ne imperio sibi commissi decorem alieni officii usurpatione foedaret Marcianum augustum adfirmat Facundus.

⁴⁰) *Synodorum generalium...*, t. I, blz. 894: Quocirca rursus labitur Dominus Petrus de Marca: *Imperatores Romani a sacerdotibus interpellati dare iudices poterant, sed clericos, qui de negotiis ecclesiasticis sententiam ferrent*.

⁴¹) Cfr *Synodorum generalium...*, t. I, blz. 1370; t. II, blz. 851.

Al tracht de Marca dan te bewijzen uit het feitelijk verloop van de geschiedenis, dat de Romeinse Keizers wel degelijk het recht bezaten, ook in geval van een generale synode, de hangende zaak van een bisschop over te dragen aan een andere en extra-territoriale rechtbank, toch moet men houden, aldus Lupus, dat dit rechtstreeks inging tegen het recht van de Kerk, en dat trouwens de enige generale synode waar zulks geschiedde het *Latrocinium Ephesinum* was. Zodat zelfs het historisch argument van alle waarde ontbloot is ⁴²⁾.

Nauw verbonden met rechtszaken en synoden is het *ius evocationis*, dat steunt op goddelijke instelling. Bijgevolg is het zeker onttrokken aan staatsinmenging ⁴³⁾. Door het omverwerpen van het Romeins imperium in Frankrijk zijn zware inbreuken gepleegd op de kerkelijke vrijheid. Eén hiervan is zonder twijfel de hinderpaal die gesteld wordt aan het recht bisschoppen of clerici op te roepen. De invallende barbaren wilden bij het volk, en vooral bij de clerus, met alle middelen de invloeden van Rome weren, en hen vreemden van de Romeinse staat. Zo verboden zij alle contact met de Paus: zonder hun toelating mocht niemand gehoor geven aan een uitnodiging of evocatie om naar Rome te komen. In dit misbruik ligt het begin van de zogenaamde privileges, die de koning recht geven zich te mengen in deze kwestie ⁴⁴⁾.

Al zegt hij het niet uitdrukkelijk, toch heeft Lupus hier vooral de *libertés de l'Eglise Gallicane* op het oog, zoals die vooruitgezet werden in het werk van Petrus de Marca *De concordantia Sacerdotii et Imperii*. Onder haar voorrechten rekende hij het recht van de koning het beantwoorden van dergelijke oproep al of niet toe te staan.

⁴²⁾ *Synodorum generalium...*, t. I, blz. 810: Petrus de Marca infert Augustis Principibus olim fuisse morem criminales episcoporum causas delegandi perigrinis alterius dioceseos episcopis, idque etiam in synodo generali, ac istud probari a Memnone et sancto Cyrillo. Fateor morem illum olim fuisse; at canonibus adversum, et in nulla umquam generali Synodo, nisi in solo Ephesino latrocinio visum atque damnatum.

⁴³⁾ Cfr *Synodorum generalium...*, t. II, blz. 1333.

⁴⁴⁾ *Synodorum generalium...*, t. II, blz. 1121: Barbari subactos populos, eorumque praesertim episcopos et clericos, volentes a Romanae reipublicae principe alienatos, etiam a Romani Pontificis accessu prohibuerunt, atque ita exinde nullus sine regia licentia potuit illius iudicium aut synodum invitatus aut evocatus adire... Ex hoc fonte nata sunt omnia hodierna contra romanas evocationes privilegia.

Een ander gebied, waar de vorst zijn bevoegdheid te buiten gaat, is de rol die hij wenst te spelen bij de benoeming van bisschoppen.

Strict genomen kan de koning hier op geen enkele tussenkomst aanspraak maken, zelfs niet op een eenvoudige consultatie ⁴⁵⁾. Het doet ook niets ter zake, dat de Paus soms aan een koning de toelating vraagt een kanoniek gekozen en aangeduide kandidaat het episcopaat te schenken, en de consecratie uitstelt tot na de goedkeuring van de vorst. Dit is louter een voorlopige maatregel, naar het woord van de profeet: *cum accepero tempus, ego iustitias indicabo*. Dit belette ook niet, dat de koningen, die hun instemming weigerden te geven een excommunicatie opliepen, en hun grondgebied gedurende verscheidene dagen getroffen zagen door een interdict. De reden hiervoor ligt in het feit, dat leken, van welke rang of stand ook, zich niet hebben in te laten met de bisschopskeuze, en in geval van tussenkomst een straf kunnen belopen ⁴⁶⁾.

Nauwer verbonden met het bestuur van de staat zijn de bezittingen van de Kerk, de goederen, die behoren tot het eigendom van de geloofsgemeenschap.

Geen enkel leek, zelfs al ware hij kloosterling, mag tussenkomen in het bestuur van die goederen, die aan de Kerk toebehooren: dit zou leiden tot zijn eigen verderf ⁴⁷⁾. Vandaar de eis, dat degene, die belast wordt met hun bestuur noodzakelijk uit de clerus moet genomen worden. Ieder ander, zelfs al ware hij koning, die dit voorschrift overtreedt, maakt zich schuldig aan heiligschennis ⁴⁸⁾. Onder deze geestelijken rekent Lupus evenwel de

⁴⁵⁾ *Synodorum generalium...*, t. II, blz. 1358.

⁴⁶⁾ *Synodorum generalium...*, t. II, blz. 1358: Neque refert, quod sancti Romani Pontifices quandoque apud reges pro electis episcopis, ut eis episcopatum, ad quod erant canonice electi, concederentur, intercesserint, ac eorum consecrationem, quousque impetraretur ista concessio, distulerint. Etenim dispensataria fuit ista patientia, sequens prophetica regulam: *cum accepero tempus ego iustitias indicabo*. Et hinc reges concessionem istam facere pertinaciter recusantes frequenter excommunicavit, eorumque regna ecclesiastico per multos dies interdictio subiecit eadem Romana ecclesia, idque ex auctoritate nostri canonis (22 conc. Constant. IV) omnem laicum licet principem aut potentem, in canonicam electionem quid agere attentantem, mandantis anathema feriri.

⁴⁷⁾ *Synodorum generalium...*, t. III, Brussel, 1673, blz. 354: Laicis, quamvis religiosis, de ecclesiis negotiis disponendis nulla tribuatur facultas, quia ad ipsorum damnationem pertineat.

⁴⁸⁾ *Synodorum generalium...*, t. I, blz. 605: Calixti secundi Synodus Latera-

exempte religieuzen. Deze mogen immers gestichten besturen die met caritatieve doeleinden opgericht zijn door de Kerk en aldus tot haar bezittingen behoren ⁴⁹⁾.

Uit dit principe leidt onze auteur dan af dat iedereen die kerkelijke eigendommen heeft, die niet volgens de regels van het canoniek recht werden verkregen, verplicht is deze terug te geven aan de kerkelijke overheid ⁵⁰⁾. Zo moeten alle goederen, die door de hoogste machtshebbers uit bisschoppelijke en abbatiale bezittingen, en de parochiale kerken, aan lagere heren geschonken zijn, terug bezorgd worden aan de bisschoppen, die dergelijke practijken niet langer meer mogen dulden. De reden hiervoor is, dat de kerkelijke bezittingen aan God zijn toegewijd, en bijgevolg niet meer kunnen behoren tot het privaats patrimonium van de burgers, of zoals het Romeins Recht het uitdrukt: *in nullius bonis sunt*. Eenmaal aan God toegewijd vallen zij buiten alle menselijke dominium, en mogen zij niet verhandeld worden ⁵¹⁾.

De macht van de koning in kerkelijke zaken ziet Lupus practisch louter negatief. Geen enkele principiële verklaring vloeit uit zijn pen. Hij beperkt zich tot het voorstellen van concrete gevallen, waaruit evenwel dezelfde overtuiging naar voren komt als bij de meeste van zijn tijdgenoten: de onbevoegdheid van de koning op dit gebied.

nensis exinde etiam laicis principibus ac ipsis regibus sub sacrilegii reatu interdicat omnem rei ecclesiasticae administrationem ac donationem.

⁴⁹⁾ *Synodorum generalium...*, t. III, blz. 355: Hinc etiam Xenodochia episcopo plene subesse, eorumque praefectos et curatores esse clericos, aut certe a publicis exemptos religiosos sanxit Gregorius Magnus.

⁵⁰⁾ Cfr *Synodorum generalium...*, t. III, blz. 358; t. IV, blz. 134.

⁵¹⁾ *Synodorum generalium...*, t. III, blz. 358-359: Innumera sunt ejusmodi donationum exempla, ex quibus lucet cathedrales et abbatiales in regum et aliorum supremorum principum, parochiales autem ecclesias in quorumvis domicellorum alodio ac pleno dominio fuisse. Pessimum abusum damnat praesens canon, cuncta altaria seu parochiales ecclesias vetans proprietario aut usufructuario jure detineri a laicis, mandansque episcopis reddi: Vetat episcopus in talem detentionem consentire. Rationem dat in suis ad varias sancti Anselmi consultationes responsis Paschalis secundus: *Divina in nullius bonis sunt, et quod Deo semel oblatum est in alienos usus non expedit usurpari*. Ecclesias omnes esse divini juris, ideoque non posse esse in humano dominio est antiquissima lex fidelium imperatorum, spectant ad solum Deum, utpote ejus Basilicae Domus.

Conclusie.

Uit de punten, die Lupus aldus bespreekt met betrekking tot de verhouding tussen Kerk en Staat, blijkt niettegenstaande de onvolledigheid van de opsomming der onderscheiden en mogelijke gevallen, dat de koning slechts zeer weinig uitstaans heeft met het bestuur der Kerk. Practisch mogen wij besluiten, dat op dit gebied zijn ganse rol beperkt wordt tot een zuiver beschermende functie, waaraan geen enkel recht verbonden is zich effectief in te laten bij het nemen van de beslissingen der Kerkelijke overheid.

Zo sluit Lupus zich aan bij de mening, die te Leuven algemeen werd aangenomen, en bekampt hij de opinie van hen, die de koning volledige rechtsmacht wilden toekennen op spiritueel en godsdienstig gebied.

De theorie der verdraagzaamheid, die te Leuven toch geen onbekende was, raakt hij niet aan. Zijn enige zorg schijnt hierin te liggen de rechten van de Kerk verdedigen, en de beperkingen van de koninklijke macht in het licht te stellen. Dat hij hierbij verschillende aspecten uit het oog verliest, of liever onbesproken laat, kan men misschien verklaren uit het feit, dat hij bij het uiteenzetten van zijn gedachte niet systematisch te werk gaat, maar vooral de dwalingen van Petrus de Marca tracht te ontzenuwen, en hierbij de omstandigheden en leerstellingen in eigen land uit het oog verliest.

Eigenlijk ziet Lupus ook de Kerk en de Staat als volledig onafhankelijke maatschappijen, die ieder op eigen terrein hun zending te vervullen hebben. Omwille evenwel van de geestelijke opdracht, die aan de Kerk werd toevertrouwd, heeft deze een zekere rechtsmacht verkregen over de burgerlijke gemeenschap, hetzij omwille van een indirecte macht, hetzij omwille van haar zending de morele normen authentiek te interpreteren, en deze verklaring met dwingend gezag op te leggen. Deze gedachte drukt hij evenwel niet expliciet uit. Wij moeten ze trachten af te leiden uit enkele korte teksten.

Samenvattend mogen wij zeggen, dat Lupus niet een zelfstandig en origineel systeem heeft opgebouwd. Hij resumeert in grote mate de voor hem bestaande opvattingen, en stelt die voor met een onkreukbare gehechtheid aan de Kerk en haar rechten, die hij naar aanleiding van toevallige en niet geordende aanleidingen neerschrijft en verdedigt.

M. BAEKELANDT, O. E. S. A.